

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ГОСПОДАРЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ГОСПОДАРЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті досліджуються поняття та види нормативно-правових актів господарського законодавства в системі джерел господарського права України.

Ключові слова: джерела господарського права, господарське законодавство, нормативно-правові акти, нормативні акти.

**Джуринський
Олександр
Віталійович,**

магістр права, юрист

Серед джерел господарського права України найбільшу питому вагу мають нормативно-правові акти господарського законодавства. Свідченням їх значення для правового регулювання господарських відносин є наявність у Господарському кодексі України (далі – ГК України) спеціальної ст. 7 «Нормативно-правове регулювання господарської діяльності», в якій зазначено нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері господарювання.

Проблематика нормативно-правових актів господарського законодавства досліджувалася в українській науці господарського права переважно з позицій кодифікації господарського законодавства, його удосконалення та модернізації [1; 2; 3; 4; 5], а також застосування актів господарського законодавства в господарському судочинстві [6].

Разом із тим питанням щодо поняття та видів нормативно-правових актів господарського законодавства, розв'язання яких могло б стати відправним пунктом у методології дослідження джерел господарського права, в юридичній науці приділялося недостатньо уваги.

Метою цієї статті є визначення поняття господарського законодавства та кола нормативно-правових актів господарського законодавства як джерел господарського права України.

Поняття господарського законодавства, попри твердження про те, що як галузь законодавства господарське право дискусій не викликає [7, с. 505], по-різному визначається в юридичній літературі.

Як зазначає О. Подцерковний, господарським законодавством прийнято іменувати сукупність нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання господарської діяльності [8, с. 26].

Деяка некоректність такого визначення (у частині предмета правового регулювання – господарської діяльності), на наш погляд, дала Я. Шевченко підстави для критики ГК України, оскільки, як вважає вчений, «потрібно безліч кодексів, які опосередковують будь-який вид діяльності людини. Отже, з кожного виду цієї діяльності потрібен кодекс, без якого ніяк не можна визначити, що і як регулювати» [9, с. 31].

На думку Н. Круглової, з якою не можна погодитися, господарське право формується з норм різних галузей права, переважно таких, як цивільне, трудове, адміністративне, екологічне, фінансове, земельне і митне право, а також із відособлених елементів господарського права, що регулюють господарські відносини [10, с. 45; 11, с. 43].

Подібний підхід поділяють і деякі українські автори. Так, Я. Пігач і Л. Труфанова вважають, що господарське законодавство – це система економічних і правових норм (фінансового, комерційного, трудового, банківського, земельного, адміністративного права і т. д.), що регулюють різні галузі народного господарства.

Більша частина нормативних актів включає норми двох і більше галузей права. Так, у прийнятих Господарському та Цивільному кодексах України від 2003 р. передбачено норми фінансового, господарського, цивільного, адміністративного та трудового права [12, с. 10].

Представники «київської школи» господарського права вважають, що господарське законодавство становить собою самостійну галузь – систему нормативних актів, правила яких регулюють господарські відносини щодо організації та здійснення господарської діяльності в галузі суспільного виробництва й обігу [13, с. 93].

Дещо відмінною є позиція Г. Пронської, на думку якої господарське законодавство поєднує в собі як господарсько-правові норми оригінального змісту, так і деякі норми інших галузей, якщо ті безпосередньо стосуються здійснення господарської діяльності і керівництва нею. Таким чином, як вважає авторка, господарське законодавство включає в себе норми трудового та екологічного права, що стосуються господарського використання природних ресурсів; норми фінансового права щодо кредитування, розрахунків за господарськими операціями; норми адміністративного права, що стосуються формування управлінського персоналу. Але при цьому запозичені в інших галузях норми залишаються в материнських галузях [7, с. 507].

Подібне тлумачення змісту господарського законодавства видається дещо хибним, оскільки одна й та ж норма не може належати до різних галузей права і законодавства. Інша

справа, що вона може бути вміщена як у господарсько-правових нормативних актах, так і в інших актах законодавства. Остання обставина пояснюється комплексним характером багатьох нормативно-правових актів, зумовленим потребою якомога повнішого врегулювання суспільних відносин у певній галузі чи сфері господарювання в одному документі. Проте розміщення господарсько-правової норми в нормативно-правовому акті цивільного (наприклад, у ЦК України) чи фінансового (наприклад, у законах про Державний бюджет на конкретний рік) законодавства не змінює її галузевої належності.

Тому, очевидно, є всі підстави для поділу нормативно-правових актів, в яких містяться норми господарського законодавства, на загальні (наприклад, Конституція України, Цивільний кодекс України) і спеціальні – господарсько-правові (наприклад, ГК України, закони України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери і фондовий ринок» тощо), які ще можна іменувати нормативно-правовими актами господарського законодавства. Останні характеризуються як спеціальні саме тому, що їхні норми покликані регулювати переважно господарські відносини.

На наш погляд, під нормативно-правовими актами господарського законодавства як джерелами господарського права України слід розуміти прийняті уповноваженими суб'єктами права в межах їх компетенції письмові документи, які містять норми, що регулюють господарські відносини, тобто відносини, які

виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Згідно зі ст. 7 ГК України відносини у сфері господарювання регулюються Конституцією України, цим Кодексом, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами.

Зі змісту цієї статті вбачається, що, по-перше, установлений нею перелік нормативно-правових актів дещо ширший за зазначений у Рішенні Конституційного Суду України № 12-рп/98 від 9 липня 1998 р. у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої ст. 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна законодавство) [14] перелік нормативно-правових актів, що охоплюється поняттям «законодавство»: закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень і відповідно до Конституції України та законів України. Навіть зважаючи на те, що Рішення Конституційного Суду стосувалося розуміння терміна законодавство виключно в контексті

Кодексу законів про працю України, воно, на нашу думку, безпідставно не охоплює нормативно-правових актів так званого «відомчого законодавства», а також досить поширених для регулювання трудових правовідносин локальних актів, що приймаються на підприємствах і в організаціях.

По-друге, неважко помітити, що в ст. 7 ГК України вжито два терміни – нормативно-правові акти та нормативні акти. Перший із них вживається в Конституції України (ст.ст. 8, 57, 58, 117, 135–137) і його зміст не викликає запитань, тоді як щодо другого висловлюються різні думки.

Слід зазначити, що в п. 1 Перехідних положень Конституції України вжито конструкцію нормативні акти, проте стосується вона тих законів та інших актів, які були прийняті до набуття чинності цією Конституцією. З цього можна припустити, що сьогодні єдиним правильним терміном для позначення актів господарського (як, до речі, й інших галузей) законодавства є термін нормативно-правовий акт.

Разом із тим О. Ющик під нормативними актами, щодо яких йдеться в ст. 7 ГК України, розуміє зокрема установчі документи суб'єктів господарювання, державні стандарти, технічні умови [15, с. 20].

Уявляється, що об'єднання в одну групу локальних нормативно-правових актів (засновницького договору, статуту тощо) суб'єктів господарювання й актів технічного регулювання у сфері господарювання, про які йдеться у ч. 1 ст. 15 ГК України (технічних регламентів, стандартів, кодексів усталеної практики та техніч-

них умов) є безпідставним, оскільки перші з них регулюють суспільні відносини у сфері господарювання, а другі є нормативними документами, тобто такими, що встановлюють правила, настанови чи характеристику щодо діяльності або її результатів. Наприклад, технічні умови – це нормативний документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинна відповідати продукція, процес або послуга, та визначає процедури, за допомогою яких може бути встановлено, чи дотримані такі вимоги (ст. 1 Закону України від 5 червня 2014 р. № 1315-VII «Про стандартизацію») [16].

Тому під нормативними актами, про які йдеться у ст. 7 ГК України, слід розуміти закони та інші нормативні акти, прийняті до набрання чинності Конституцією України, які регулюють господарські відносини.

Без сумніву, основним джерелом господарського права України, як й інших галузей українського права, є Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р.

Уміщені в різних статтях Конституції України норми, у більшості з яких, по-суті, сформульовано конституційні принципи господарського права, у концентрованому вигляді відтворені в ст. 5 ГК України).

Так, відповідно до ст. 5 ГК «Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання» правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів,

виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави (ч. 1 ст. 5 ГК).

Закріплення і подальший розвиток конституційні норми щодо регулювання господарських відносин отримали як у ГК України, так і в інших законах та підзаконних нормативно-правових актах.

Центральним законом у системі джерел господарського права, без сумніву, можна вважати Господарський кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р.

Перша спроба кодифікації господарського законодавства в Радянському Союзі була вчинена ще в тридцять років минулого століття [17], а наступна – на початку 60-х років на основі третьої концепції господарського права у зв'язку з кодифікацією цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік [18, с. 6].

Після цього були ще певні кроки вчених-«господарників», спрямовані на упорядкування правового регулювання господарських відносин, що стосувалися розробки проектів Основ господарського законодавства СРСР, Господарського кодексу, проте за радянських часів ці ідеї та конкретні пропозиції так і не було реалізовано [18, с. 6–7].

І лише в незалежній Україні після тривалої копійної праці над проектом Господарського (Комерційного) кодексу України в умовах тривалих дискусій з представниками науки цивільного права, більшість з яких ви-

ступила послідовними противниками прийняття ГК у тому варіанті, що був запропонований його розробниками, які виходили з теоретичної концепції господарського права як галузі, що регулює відносини, які складаються не лише в процесі організації, але і за безпосереднього здійснення господарської діяльності, ГК України було прийнято і введено в дію з 1 січня 2004 р.

Не зачіпаючи тут питання змісту ГК України, загалом можна погодитися з В. Щербиною [13, с. 111] у тому, що ГК України в тому вигляді, в якому його було прийнято одночасно з ЦК України, на жаль, не виконав свою місію кодифікованого акта господарського законодавства, що містив би основоположні норми, покликані регулювати суспільні відносини у сфері господарювання.

Це призвело до прийняття досить значної кількості законів, норми яких регулюють суспільні відносини в певних сферах і галузях господарювання.

На нашу думку, надмірне врегулювання законодавцем суспільних відносин у сфері господарювання нормативно-правовими актами у формі законів, яке можна розцінювати як рудимент адміністративно-командної системи управління радянським народним господарством, зрештою і призвело до виникнення їх величезної кількості, що значною мірою ускладнює застосування їхніх положень на практиці. Зокрема і вченими-юристами, і практиками звертається увага на дублювання, суперечності, а іноді – прямі суперечності в цих актах, а також пропонуються конкретні

напрямки вдосконалення господарського законодавства [13, с. 111–112].

Значну групу актів господарського законодавства складають підзаконні нормативно-правові акти, тобто нормативно-правові акти суб'єктів нормотворення, які приймаються (видаються) на основі та на виконання Конституції України, законів України та міжнародних договорів України. До них зокрема відносять:

а) укази Президента України з господарських питань;

б) розпорядження Президента України з окремих господарських питань, які видаються як оперативні господарські;

в) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України з господарських питань, які приймаються відповідно до ст. 117 Конституції України;

г) господарські нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. До цієї групи відомчого законодавства належать також акти, прийняті господарськими об'єднаннями (асоціаціями, корпораціями, концернами тощо), наділеними організаційно-господарськими повноваженнями;

д) нормативні акти господарського законодавства місцевих рад і місцевих держадміністрацій (нормативні господарські акти територіальної дії) [13, с. 100–101].

До господарського законодавства відносять також нормативно-правові акти, які в теорії права називають локальними або статутними [13, с. 97]. Сукупність цих актів (їх ще називають внутрішньогосподарськими локальними нормативно-правовими ак-

тами [19], до яких належать і так звані корпоративні акти [20]), є з юридичного погляду своєрідним елементом господарського законодавства.

Це статuti і засновницькі договори підприємств, господарських товариств, господарських об'єднань, положення про структурні підрозділи господарських організацій, зокрема відособлені (філії, представництва, відділення).

Зі зростанням кількості суб'єктів господарювання корпоративного типу – таких як господарські (особливо акціонерні) товариства – у регулюванні внутрішньокорпоративних відносин істотно підвищилася роль так званих внутрішньокорпоративних нормативно-правових актів, що приймаються самим товариством і регулюють відносини, що складаються в ньому.

Частиною 2 статі 7 проекту Закону України від 12 грудня 2012 р. № 922 «Про нормативно-правові акти», який підготовлено до другого читання, передбачається, що норми права можуть установлюватися такими видами підзаконних нормативно-правових актів: 1) укази Президента України, що видаються на основі та на виконання Конституції і законів України; 2) постанови Кабінету Міністрів України, що приймаються на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України; 3) накази, розпорядження, постанови, рішення центральних органів виконавчої влади та інших державних органів, що приймаються (видаються) на основі та на виконання Конституції і законів України, а у випадках, установлених законом, – також на виконання

актів Президента України та Кабінету Міністрів України; 4) постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, що приймаються на основі та на виконання Конституції та законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України; 5) постанови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, що приймаються на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, постанов Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 6) накази міністерств та інших республіканських органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, що приймаються (видаються) на основі та на виконання Конституції і законів України, указів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади та інших державних органів, постанов Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим; 7) накази територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, що видаються на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади та інших державних органів; 8) розпорядження голів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, що приймаються (видаються) на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів цент-

ральних органів виконавчої влади та інших державних органів; 9) розпорядження голів районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, що приймаються (видаються) на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади та інших державних органів, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій; 10) рішення місцевих референдумів; 11) рішення місцевих рад та їх виконавчих органів нормативно-правового характеру, що приймаються на основі та на виконання Конституції і законів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України.

Відповідно до ч. 3 цієї ж статті складовою частиною нормативно-правових актів можуть бути правила, порядок, регламент, статут, положення, інструкція тощо, які мають однакову юридичну силу з нормативно-правовими актами, що їх затверджують.

Незважаючи на досить докладне (а іноді і занадто дрібне) правове регулювання господарських відносин у законах, кількість підзаконних нормативно-правових актів господарського законодавства не лише не зменшується, а навпаки – зростає. Маємо ситуацію, коли ледь не кожний закон «обростає» підзаконними нормативно-правовими актами, включаючи як ті, прийняття яких безпосередньо передбачено законом, так і ті, які в законі прямо не називаються, але в силу певних обставин (з метою деталізації

положень закону, заповнення прогалін закону тощо) приймаються уповноваженими державними органами.

Прикладом такого «розвитку» положень законів у підзаконних нормативно-правових актах може бути законодавство про приватизацію державного майна, левову частку нормативно-правових актів якого складають акти, прийняті Фондом державного майна України в розвиток положень законів України «Про приватизацію державного майна» та «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)».

Проведене в цій статті дослідження поняття і видів нормативно-правових актів господарського законодавства як джерел господарського права України дозволяє сформулювати такі висновки:

Нормативно-правові акти господарського законодавства як джерела господарського права України – це прийняті відповідними суб'єктами права в межах їх компетенції письмові документи, що містять норми, які регулюють відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Загалом позитивно оцінюючи перехід до регулювання суспільних відносин у сфері господарювання нормативно-правовими актами у формі законів, слід однак зазначити, що надмірне використання законодавцем цього виду актів призвело до появи їх великої кількості, що значною мірою ускладнює застосування їхніх поло-

жень на практиці. Тому важливим завданням, що потребує невідкладного розв'язання, є подальша кодифікація господарського законодавства на основі його модернізації.

Список використаних джерел:

1. Мамутов В. К. Кодифікація : збірник научних трудов / В. К. Мамутов. – К.: Юринком Інтер, 2011. – 248 с.
2. Знаменский Г. Л. Новое хозяйственное право / Знаменский Г. Л. Избр. труды : сб. науч. трудов. – К.: Юринком Інтер, 2012. – 488 с.
3. Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора // Сб. науч. тр. НАН Украины ; Ин-т эконом.-прав. исследований; редкол.: Мамутов В. К. (отв. ред.) и др. – Донецк: ООО «Юго_Восток, Лтд», 2005. – 584 с.
4. Кодифікація господарського законодавства: український досвід і перспективи розвитку // Збірник матеріалів «круглих столів» ; за заг. ред. В. К. Мамутова та О. Л. Копиленка. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. – 118 с.
5. Проблеми модернізації господарського законодавства : зб. наук. праць (за матеріалами круглого столу, м. Київ, 1 грудня 2010 р.) / ред. кол.: О. Д. Крупчан (голова), В. С. Щербина, О. М. Вінник та ін.. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 123 с.
6. Коваль В. М. Проблеми застосування норм матеріального права в господарському судочинстві : монографія / В. М. Коваль. – Одеса: Юридична література, 2011. – 528 с.
7. Пронська Г. В. Вибране / Г. В. Пронська. – К.: Освіта України, 2013. – 696 с.
8. Хозяйственное право Украины : учебник / под ред. А. С. Васильева, О. П. Подцерковного. – Х.: ООО «Одиссей», 2005. – 464 с.

9. Шевченко Я. М. Поняття приватного права як ядра правопорядку, заснованого на ринковій організації економіки / Я. М. Шевченко // *Методологія приватного права: сучасний стан та перспективи розвитку* : збірн. мат. II Міжн. наук.-практ. конф. «Методологія частного права: современное состояние и перспективы развития» (м. Київ, 22–23 травня 2009 р.) / ред. кол. О. Д. Крупчан (голова), Н. С. Кузнецова, Я. М. Шевченко та ін. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – С. 29–35.
10. Круглова Н. Ю. *Хозяйственное право* / Н. Ю. Круглова. – М.: Русская Деловая Литература, 1997. – 608 с.
11. Круглова Н. Ю. *Хозяйственное право : учеб. пособие* / Круглова Н. Ю. – 4-е изд. перераб. и доп. – М.: Высшее образование, 2008. – 875 с.
12. Пігач Я. М. *Господарське законодавство : навч. посіб.* / Пігач Я. М., Труфанова Л. М. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 624 с.
13. Щербина В. С. *Господарське право : підручник* / В. С. Щербина. – 6-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.
14. Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – Ст. 1209.
15. *Науково-практичний коментар Господарського кодексу України* / [О. А. Белянич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін.] ; за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.
16. Офіційний вісник України. – 2014. – № 54. – Ст. 1440.
17. Ишутин В. Ю. История кодификации хозяйственного законодательства в советский и постсоветский периоды / Ишутин В. Ю. // Приложение к журналу «Предпринимательское право». – 2010. – № 3. – С. 56–59.
18. Замойский И. Е. Предисловие. Интересная, поучительная и резонансная полемика юристов / Мамутов В. К. Кодификация: сборник научн. трудов. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – С. 5–8.
19. Панченко В. В. *Внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарських підприємств як джерела аграрного права* : дис. ... канд. юрид. наук / Панченко В. В. – Х., 2011. – 192 с.
20. Томашевська М. О. *Корпоративні акти в системі джерел права України* : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М. О. Томашевська. – К., 2005. – 220 с.

Джуринский А. В. Нормативно-правовые акты хозяйственного законодательства в системе источников хозяйственного права Украины.

В статье исследуются понятие и виды нормативно-правовых актов хозяйственного законодательства в системе источников хозяйственного права Украины.

Ключевые слова: источники хозяйственного права, хозяйственное законодательство, нормативно-правовые акты, нормативные акты.

Dzhurinsky O. V. Normative-legal acts of economic legislation in the system of sources of economic law of Ukraine.

This article examines the concept and types of normative-legal acts of economic legislation in the system of economic law of Ukraine.

Key words: sources of economic law, economic legislation, normative-legal acts, normative acts.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2014